

„KADA SE VENČAŠ SA SRBINOM, ONDA NEMAŠ NIKAKVE PROBLEME“

STRANCI U SRBIJI – UVOD U ANTROPOLOŠKU ANALIZU

Marija BRUJIĆ*

Imajući u vidu nedovoljan broj istraživanja iz oblasti antropologije migracija o stranim državljanima koji žive u Srbiji a, sa druge strane, neophodnu evropeizaciju migracionih politika radi priključenja EU, u ovom radu pokrenute su dve teme: istraživanje stranaca iz zemalja EU koji žive u Srbiji i migracije ženske visokkvalifikovane snage. S tim u vezi, korišćen je polustrukturisani intervju kao metod prikupljanja podataka i metod „etnografije pojedinačnog“ Lile Abu-Lugod. Namera je da se analiziraju narativi britanske i nemačke državljanke o njihovim iskustvima i problemima povodom dobijanja boravka u Srbiji i da se ukaže na neke od problema sa kojima se suočavaju migranti u praksi. Ova tema je važna za srpsko društvo zato što deo visokkvalifikovanih stranaca iz EU koji dođe u Srbiju odlučuje da se tu i nastani i zaposli. Ta činjenica ima višestruku korist za Srbiju: popunjava se sektor za koji društvo nema obučene ili adekvatan kadar, smanjuje se pritisak na lokalno radno-sposobno stanovništvo i/ili se koriste penzije na koje su ostvarili pravo u nekoj drugoj zemlji. U tom smislu, pristup „odozdo“ i analiza mikro konteksta mogu da budu značajan pokazatelj šta sve nedostaje u integraciji radnih i drugih migranata, odnosno, šire gledano, u adaptaciji migracionih strategija.

Ključne reči: *stranci, visokkvalifikovane migracije, antropologija, Srbija, evropeizacija migracionih politika*

Uvod

U medijima, u stručnoj literaturi, ali i na državnom nivou,¹ sve se češće skreće pažnja na fenomen poznat kao „odliv mozgova“, tačnije na iseljavanje visokoobrazovanih građana, omladine i stručnjaka iz Srbije. Međutim, kakvo je stanje kada je u pitanju useljavanje i naseljavanje

* Institut za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Beograd (Srbija); e-mail: marija.brujic@f.bg.ac.rs

¹ Videti npr: Večernje novosti, 2015; B92, 2011; Grečić, 2002; Pavlov et al., 2008; Ministarstvo vera i dijaspora, 2011: 8; Vlada Republike Srbije, 2015: 77-79.

stranih državljana u Srbiju? Srbija nema visok imigracioni potencijal,² što je u skladu sa tezom da su glavni migracioni tokovi i dalje od nerazvijenih ka razvijenijim i bogatijim zemljama i opštim ekonomsko-političkim stanjem zemlje i statusom Srbije kao „poluperiferijskog društva“ (Kofman, Raghuram, 2009: 1; Bobić et al., 2016: 8; Bobić, 2013: 102, 104; Zununi, Jovcheska, 2011-2012: 115, 123).

Na Zapadu, pre svega u SAD, antropologija migracija (kao i sociokulturna antropologija uopšte) imala je svoje početke u istraživanju „drugih“ zajednica, pre svega manjinskih grupa i društava porekla migranata u SAD (Foner, 1999). Drugim rečima, zapadni antropolozi su istraživali „nezapadne druge“ (Abu-Lughod, 1991: 467). Nasuprot takvoj praksi, kada su u pitanju istraživanja drugih kultura i drugih populacija koje žive u Srbiji, društvene nauke su uglavnom poklanjale pažnju manjinskim grupama, pre svega nacionalnim manjinama. Trenutno su sve češće u fokusu i pripadnici drugih etničkih grupa i, s obzirom na globalnu političku situaciju, iregularni migranati i azilanti.³ Koliko nam je poznato, mimo istraživanja nacionalnih manjina, domaća etnologija i antropologija se nije puno bavila temom stranih državljana iz drugih evropskih zemalja koji žive u Srbiji niti su česta istraživanja tzv. „zapadnih“ društava.⁴

S obzirom da etnolozi-antropolozi u Srbiji uglavnom nisu u mogućnosti da istražuju lokalno stanovništvo u zemljama EU, ovaj rad predstavlja „skromniju varijantu“. Drugim rečima, u pitanju je uvod u istraživanje stranaca koji žive u Srbiji poreklom iz društava koja u literaturi važe za mesta odakle dolaze antropolozi, a ne ispitanici. S tim u vezi, koristeći perspektivu antropologije migracija i, uže gledano, putem analize migrantskih narativa, u ovom radu se pokreću antropološka izučavanja stranaca iz bogatih i razvijenih zemalja EU koji žive u Srbiji. Iako se antropologija migracija obično fokusira na sociokulturne veze i mreže migranata ili na njihove kulturne i druge identitete (Brettell, Hollifield,

² Iako se obično tvrdi da Srbija nije „atraktivna“ destinacija za migrante već da prvenstveno predstavlja emigracionu zemlju, veliki priliv izbeglica iz Bosne i Hercegovine i Hrvatske, zatim raseljenih lica sa Kosova i Metohije, kao i sve brojnije prisustvo migranata i azilanata, na neki način, podrivaju ove tvrdnje (Miloš Milenković, usmena komunikacija, februar 2013); videti takođe: Međunarodna organizacija za migracije, 2012; Vlada Republike Srbije, 2015.

³ Kada su u pitanju istraživanja etničkih, nacionalnih i religijskih manjina u Srbiji videti npr. sledeći izbor: Čvorović, 2004; Sikimić, 2004; 2012; Stanović, 2008; Đurić-Milovanović, 2010; Banić Grubišić, 2013; Nedeljković, 2014; Krel, 2014; Blagojević, 2014a; 2014b; o strancima i migrantima neevropskog porekla uključujući i radne migrante videti: Blagojević, 2008; 2011, i Milutinović, 2005; o temi azila i neregularnih migracija: Stojić Mitrović, 2016; Mitrović, 2015.

⁴ Jedan od retkih primera „obrnute“ klasične antropologije, gde antropolog sa periferije istražuje centar „civilizacije“ i „kulturu kolonizatora“, odnosno centra odakle su započinjana antropološka istraživanja „drugih“, jeste naučni putopis srpskog antropologa Saše Nedeljkovića o nekim aspektima sociokulturnog života u SAD (Nedeljković, 2013).

2015: 4-5; Antonijević, 2013), jedan od mogućih pristupa je takođe ispitivanje svakodnevnog života, odnosno svakodnevnih iskustava koja mogu uključivati rad, domaćinstvo, ishranu, proslave, društveni život i sl. (Bönisch-Brednich, 2002: 64). Uzimajući za predmet ovog rada radni status i boravak stranaca u Srbiji, planirano je da se skrene pažnja na probleme koje oni imaju u svakodnevnom životu, imajući u vidu važnost razvoja nacionalnih migracionih strategija u poslednjih nekoliko godina što je u skladu sa politikom pristupanja zemlje Evropskoj uniji (Kicinger, 2009: 74, 91-94; Vlada Republike Srbije, 2015). I na kraju, u radu se ukazuje na važnost (visoko)kvalifikovanih migracija zato što se deo stranaca koji dođe u Srbiju tu i nastanjuje i zapošljava, što može da predstavlja višestruku korist za zemlju: popunjava se sektor za koji društvo nema obučeni ili adekvatan kadar i smanjuje se pritisak na lokalno radno-sposobno stanovništvo.

Kako u Srbiji žive pripadnici onih društava, obično nazivanih „društvima prijema“ za srpske iseljenike? Tokom 2016. godine sprovedeni su dubinski polustrukturirani intervjui sa britanskom i nemačkom državljanicom koje žive u Srbiji. Obe su udate za Srbe, nemaju decu, govore srpski jezik, družu se sa Srbima i rade u Beogradu. Dok je nemačka državljanica došla u Srbiju primarno zbog posla, a zatim tu upoznala svog budućeg muža, britanska državljanica je došla radi sklapanja braka sa čovekom koga je odavno poznavala, a zatim je ubrzo našla i posao. S tim u vezi, ovde je fokus na „migrantkinjama“, a ne na „migrantima“, odnosno na stranim državljanicama⁵ u Srbiji i, preciznije, na zaposlenim stranim državljanicama. Ovaj rad se naslanja na teorijski uvod u antropološko istraživanje radnih migranata u Srbiji (Antonijević et al., 2013) u kome se ističe neophodnost dubljih antropoloških istraživanja stranih radnika u Srbiji i postavke Lile Abu-Lugod o „etnografiji pojedinačnog“ koje je druga antropološkinja (Čapo Žmegač, 2008) primenila u istraživanju migracija.

Kao što je slučaj i u zemljama iz regiona (npr. Bugarska i Mađarska), Srbija spada u „red zemalja koje su na donjoj skali umereno povoljnih politika“ sa ukupnom ocenom MIPEX od 41/100⁶ (Huddleston, 2012). Isti autor upozorava da je neophodno dalje usklađivanje srpskog zakonodavstva sa EU legislativom, pogotovo u oblasti regulisanja statusa stranaca i pristupa pravima u Srbiji. Najvažniji zakon kojim se definiše status stranaca u Srbiji jeste Zakon o strancima (Službeni glasnik, 2008),

⁵ Izbegnuta je upotreba reči „migrant“/„migrantkinja“ iz dva razloga. Prvi i najosnovniji jeste da se ispitanice ne osećaju kao „migranti“, tj. „migrantkinje“. Drugi razlog je velika ispolitizovanost samog pojma i njegovo prisustvo u medijima gde se u kontekstu aktuelne tzv. migrantske krize, najčešće poistovećuje sa pojmom neregularnih migranata.

⁶ MIPEX (eng. *migrant integration policy index*) je vodič za procenu, poređenje i poboljšanje politika integracije i meri razvijenost politika integracije na osnovu 148 indikatora (Videti: <http://www.mipex.eu>).

kojim se reguliše ulazak, boravak i kretanje stranaca na teritoriji Republike Srbije. Kao važne zakone, takođe treba izdvojiti Zakon o upravljanju migracijama (Službeni glasnik, 2012) i Zakon o zapošljavanju stranca (Službeni glasnik, 2014) (videti takođe: Antonijević et al., 2013: 389-391).⁷ Kao što MIPEX pokazuje, Srbiji nedostaju najvažnije EU regulative (npr. Direktiva o spajanju porodice, Direktiva o stalnom nastanjenju) koje štite prava privremenih radnih migranata, državljana i njihovih porodica. Sa druge strane, poboljšana je antidiskriminaciona politika (Huddleston, 2012: 5). Stoga, imajući u vidu neophodnost „evropeizacije migracionih strategija“, odnosno usklađivanja srpskih migracionih politika u procesu evrointegracija zemlje (Međunarodna organizacija za migracije, 2012: 7), ovde se uzima u obzir da pristup „odozdo“ (eng. *bottom up*) i analiza mikro konteksta mogu da budu značajan prilog šta sve nedostaje u integraciji radnih i dr. migranata i pokazatelj usklađenosti sa migracionim politikama na evropskom nivou.

Sve ovo je od posebnog značaja kada se zna višestruki značaj migracija. Zbog demografskog pritiska one su neizbežne, istovremeno su neophodne i poželjne na tržištu rada i u civilnom i kulturnom sektoru zbog uticaja na ekonomski, kulturni i društveni razvoj društva prijema (Swing, 2011-2012: 5, 6; Majnhof, Triandafilidu, 2008: 20, 21). Poseban značaj razvoju društva prijema doprinose radni migranti. Oni „mogu delovati kao katalizator za otvaranje novih radnih mesta, doprineti prevazilaženju problema nedostatka radne snage i povećanju efikasnosti tržišta rada.“ (Poleti, 2013: 345). Visokokvalifikovani, obrazovani i stručni migranti donose nova znanja i veštine za čije obrazovanje država prijema nije morala da uloži nikakva (materijalna) sredstva (Zununi, Jovcheska, 2011-2012: 122-123). Ukazujući na proces demografskog starenja, depopulaciju i smanjenje radno sposobne populacije, istraživači (Nikitović, 2009; Pavlov et al., 2008: 3) u imigraciji reproduktivno i produktivno aktivnih migranata vide rešenje smanjenja opterećenosti radnog kontingenta

⁷ Strani radnici mogu da rade u privatnom ili nekom javnom sektoru, imaju pristup samozaposlenju, dok svi „legalni radnici imaju prava na iste radne uslove, društvenu sigurnost i pristup sindikatima“ (Huddleston, 2012: 7). Takođe, migranti i stranci koji rade u Srbiji u određenim oblastima mogu da se priključe Internacionali radnika u građevinarstvu i drvenoj industriji (eng. *The Building and Wood Workers' International – BWI*). U pitanju je globalna federacija sindikata koja zastupa prava radnika u sledećim sektorima: građevinarstvo, građevinski materijal, drvna industrija, proizvodnja nameštaja i šumarstvo. Trenutno ima 328 sindikata u 130 zemalja i okuplja oko 12 miliona radnika (BWI, 2013: 3). U Srbiji je nekoliko sindikata deo BWI mreže, kao što su Sindikat radnika građevinarstva i industrije građevinskog materijala Srbije (SGIGM), Samostalni sindikat putara Srbije (SSPS), Samostalni sindikat šumarstva i prerade drveta Srbije (SSSPD), Nezavisnost – Granski sindikat građevinarstva i industrije građevinskog materijala, drveta i putne privrede Srbije.

u Srbiji.⁸ Međutim, loša ekonomska situacija u Srbiji ne privlači veliki broj radnih i dr. migranata (Kicinger, 2009: 92). Sa druge strane, na individualnom nivou, na osnovu životnih narativa ispitanica primećuje se da stranci „koje je privukao život u Srbiji“ i koji su se odlučili da tu žive i rade, mogu imati probleme koji nisu povezani sa ekonomskim potencijalom zemlje.

Teorijsko-metodološka perspektiva

Prema poslednjem popisu stanovništva iz 2011. godine, u Srbiji živi neveliki broj građana iz Evropske unije.⁹ Tu su, pre svega, zastupljeni Bugari, Mađari i Nemci (RZS, 2012: 20), koji su istovremeno, zbog istorijsko-geografskog konteksta, i pripadnici nacionalnih manjina u Srbiji. U Srbiji živi 4.064 Nemaca koji mahom žive u Vojvodini (3.272), dok u beogradskom regionu živi 498 nemačkih državljana, a s obzirom na mali broj državljana Velike Britanije (ispod 2.000 stanovnika) oni su sadržani u kategoriji „Ostali“ (RZS, 2012: 20). Drugim rečima, mali broj Nemaca i Britanaca je došao iz svojih matičnih zemalja da žive i rade u Srbiji. Istovremeno, radni migranti u Srbiji su uglavnom iz manje razvijenih zemalja iz regiona, kao što su Bosna i Hercegovina i Makedonija, i zatim iz Kine, Rusije i Grčke (Pavlov et al., 2008: 37). Prema poslednjem dostupnom *Migracionom profilu* Republike Srbije i podacima iz Ministarstva unutrašnjih poslova, 2014. godine izdato je ili obnovljeno ukupno 22.006 odobrenja privremenog boravka i to najveći broj za državljane Kine, Rusije, Libije, Makedonije, Rumunije, Ukrajine, BiH (Vlada Republike Srbije, 2015: 18). I u 2013. i u 2014. godini najbrojniji imigranti u Srbiji su iz Kine, Rusije, Libije, Makedonije i Rumunije (Vlada Republike Srbije, 2015: 14). Najčešći razlozi za apliciranje i dobijanje privremenog boravka u Srbiji su spajanje porodice i zatim, u malo manjoj meri, zbog posla (Vlada Republike Srbije, 2015:16, 19). Kada su u pitanju stranci sa stalnim boravkom, primera radi, 2014. godine ih je u Srbiji živelo 5.035, pre svega iz Rumunije, Rusije, Makedonije i Ukrajine i većina je bila nastanjena po osnovu braka (Vlada Republike Srbije, 2015: 20).

Opšte uzev, u naučnoj literaturi preovladava mišljenje da su migracije visokokvalifikovanih ljudi i stručnjaka zbog procesa društvene stratifikacije olakšane. Drugim rečima, oni migriraju „pod značajno povoljnijim uslovima u odnosu na niskokvalifikovanu radnu snagu“ i njihovo pozicio-

⁸ Na sličnu pojavu u EU ukazala je Sekulovska-Gaber (2011-2012: 111), koja takođe vidi rešenje problema niskog nataliteta i ekonomskog opstanka u imigrantskom stanovništvu.

⁹ Intervjui su obavljani pre referenduma u Velikoj Britaniji posle koga je većina glasača objavila da želi da Velika Britanija napusti EU.

niranje u zemljama prijema je određeno kroz „primarno tržište rada i više društvene položaje“ (Bobić, 2013: 103). Međutim, prema proceni MIPEX-a, stranci u Srbiji imaju ograničeniji pristup radnom tržištu nego u drugim srednjeevropskim zemljama. „Iako stranci sa privremenim boravkom mogu da se prijave Nacionalnoj službi za zapošljavanje, prioritet je dat državljanima¹⁰ i licima sa stalnim boravkom“ (Huddleston, 2012: 7). Šta se dešava sa kvalifikovanim pojedincima koji nisu organizovano došli zbog posla (niti preko firme), ali žele da rade i, shodno tome, žive u Srbiji? Kako se zapošljavaju strani državljani koji su se odlučili da žive u Srbiji iz privatnih, mahom, porodičnih razloga?

Antonijević i saradnice (Antonijević et al., 2013) su ukazale da društvene nauke nisu posvetile puno pažnje istraživanjima radnih migranata u Srbiji iako bi takva istraživanja doprinela razvoju buduće proevropski orijentisane migracione politike.¹¹ Autorke, na osnovu zakona, migracionih strategija i drugih dokumenata u vezi sa migracijama, daju pregled problema migranata u vezi sa legalizovanjem i ostvarivanjem prava na boravak i rad u Srbiji. Međutim, ostaje otvoreno pitanje kako se pojedinci snalaze i rešavaju svoja prava na rad i boravak. S obzirom na nedostatke statističkih podataka u shvatanju individualnih problema migranata u Srbiji (Antonijević et al., 2013: 397), u skladu sa metodologijom antropoloških istraživanja, u istraživanju je korišćen polustrukturirani intervju kao metod prikupljanja podataka o ličnim problemima stranaca koji žele da žive i rade u Beogradu. Iako iskustva jedne Britanke i jedne Nemice u Beogradu ne znače pravilo, ti primeri ipak govore o neefikasnosti sistema na individualnom planu i mogu, stoga, da ukažu na probleme koje pojedinci imaju u Srbiji čije bi rešavanje doprinelo opštem napretku migracionog sistema i, posledično, predstavljalo „korak bliže“ Evropskoj uniji.

Iako postoje brojne teorije koje razmatraju faktore koji podstiču ljude i utiču na njihove odluke da migriraju (Massey et al., 1993; Poleti, 2013), najjednostavnije gledano, na mikro nivou, važnu ulogu igraju objektivni – ekonomski i neekonomski (politički, demografski, prirodni-ekološki, kulturni, geografski, religijski, emotivni i dr.) i subjektivni činioци (npr.

¹⁰ Naravno rezultate ove prakse je teško izmeriti i ne treba smetnuti s uma da favorizovanje domaćeg stanovništva nije „srpski izum“, niti ekskluzivno rezervisano za srpsku NSZ; za iskustveni primer sagovornice srpskog porekla koja živi u Sloveniji, a kojoj je skrenuta pažnja da prioritet pri dobijanju posla imaju Slovenci, videti u: Brujić, 2015: 16.

¹¹ Ovo istraživanje je bilo deo međunarodnog projekta „Organizovana radna snaga i radnici migranti – u potrazi za praksama podrške: Komparativna analiza pristupa sindikata pitanjima migrantske radne snage u Sloveniji, Austriji, Italiji, Hrvatskoj, Srbiji i Bivškoj jugoslovenskoj republici Makedoniji“. U okviru projekta je organizovano nekoliko skupova i izdata je kratka publikacija namenjena radnicima migrantima „Sindikati i radnici migranti. U potrazi za praksama podrške“.

nezadovoljstvo položajem i situacijom u zemlji) (Zununi, Jovcheska, 2011-2012: 116-119). Dve državljanke Evropske unije koje žive i rade u Beogradu istovremeno su primer za rodne, preciznije, ženske migracije i u njihovim odlukama se prepliću objektivni i subjektivni faktori. Neki autori (King, 2002: 97-98; Richter Malabotta, 2002) govore o „feminizaciji migracija“, smatrajući da od 1980-ih raste broj individualnih migracija žena. Zahvaljujući višem obrazovanju, povećanju broja poslova za žene, emancipaciji i posedovanju sopstvenih prihoda, žene se takođe odlučuju na samostalne migracije i zaposlenje u inostranstvu (Kofman, Raghuram, 2009: 1). Sa druge strane, Morokvašićeva objašnjava da su od 1980-ih migrantkinje postale „vidljive“ u rodnim studijama, studijama migracija, međunarodnim organizacijama i migracionim politikama. Analizirajući statističke demografske podatke, autorka pokazuje da ženska imigracija na globalnom nivou varira i zavisi uglavnom od stepena razvijenosti zemlje, stručne spreme i porekla žene, istorijskog konteksta i sl. (Morokvašić, 2010). „One su uvek bile prisutne u migracijama, samo različito i zavisno od zemlje porekla, situacije na tržištu rada, ali njihovo prisustvo nije uvek bilo vidljivo niti je privlačilo toliku pažnju kao danas“ (Morokvašić, 2010: 27, 28).

Međutim, žene i muškarci migranti nisu u istoj poziciji. U mnogim društvima postoje prepreke i ograničenja za migrantkinje, prisutna je i moralna stigmatizacija, žene češće nego muškarci migranti rade „na crno“ i bez dokumentacije i, na kraju, sve veći broj žena je žrtva trgovine ljudima zbog čega rade u prostituciji (Morokvasic, 2008: 2). Sa druge strane, pažnju naučnika uglavnom privlače niskokvalifikovane ili nekvalifikovane ženske migracije, tačnije žene koje rade opasne, prljave i loše plaćene poslove, kao što su seksualni rad i rad u kući (čišćenje i negovateljstvo) (Kofman, Raghuram, 2009: 1, 2).¹² Stoga se kao jedan od razloga zbog kojeg ima sve više migrantkinja ističe potreba za ženskim radom u sektoru usluga, zdravstvene nege i zabave (Koser, 2007: 7). Uprkos tome, visokoobrazovane žene i one koje su se dodatno stručno usavršavale takođe migriraju (Ivković, 2011: 55), iako nema puno podataka niti istraživanja o visokokvalifikovanim ženskim migracijama u Evropi (Kofman, Raghuram, 2009: 3).

Posvećujući pažnju obrazovanim i kvalifikovanim migrantkinjama iz EU koje žive u Srbiji, u ovom radu se pokreću dve retko analizirane teme: migracije iz razvijenih u manje razvijene zemlje i migracije ženske kvalifikovane radne snage. U tu svrhu, oslanjajući se na koncept Lile Abu-Lugod „etnografija pojedinačnog“ (eng. *ethnography of the particular*),

¹² Do sličnog zaključka je došla i Morokvašićeva. Analizirajući migracije žena iz Istočne Evrope u zemlje Evropske unije, autorka pokazuje da one obično rade u neformalnom sektoru kao negovateljice, u domaćinstvu, trgovini ili prostituciji (Morokvasic, 2008: 6).

ovde se iznose i zatim analiziraju narativi dve strankinje koje žive i rade u Beogradu. Naime, Abu-Lugodova uvažava značaj makro procesa, ali smatra da je neophodno da antropolozi istražuju i na mikro nivou. Ona objašnjava da je jedan od načina putem kojih antropolozi mogu da izbegnu „podrugojačenje“ (eng. *othering*) istraživanih i generalizaciju, a sa generalizacijom i homogenizaciju, koherentnost i bezvremenost, jeste upravo fokusirajući se na svakodnevni život pojedinaca (Abu-Lughod, 1991: 474-476).

Rezultati istraživanja

Uopšteno govoreći, mnogi smatraju da se u EU živi „normalno“ za razliku od života u Srbiji (Žikić, 2013). Ujedno se pretpostavlja da je tržište rada otvoreno i bolje organizovano u zemljama EU, što potvrđuje i visoka stopa emigracije državljana Republike Srbije u EU zemlje, posebno u Nemačku i Austriju, i velika srpska dijaspora (Vlada Republike Srbije, 1999; Vlada Republike Srbije, 2015). Sa druge strane, primeri ispitanica koje su došle iz svojih matičnih zemalja, Nemačke, odnosno Velike Britanije, demantuju to uvreženo stanovište. Kao što je napomenuto u uvodu, obe sagovornice su udate za Srbe, govore srpski jezik, nisu bile diskriminisane zato što nisu Srkinje i druže se uglavnom sa Srbima.

Nemačka državljanica u Beogradu¹³

Sagovornica Zimona Koinka rođena je u Nemačkoj gde je završila filozofiju na fakultetu a potom se zaposlila. Međutim, nije bila zadovoljna poslom i posle nekoliko godina je dala otkaz. Pošto nije mogla da nađe drugi posao, otišla je u Mađarsku 1997. godine gde je radila kao nezavisni novinar pišući o bivšoj Jugoslaviji i krizi na Kosovu. Da bi mogla da nastavi sa novinarskim poslom i piše o Kosovu, Zimona je htela je da dođe u Srbiju. U početku nije mogla da dobije vizu zato što je novinarka, odnosno zbog svojih objavljenih članaka o Srbiji, ali i zato što je u vreme Miloševića bilo ionako teško za strane građane da dobiju vizu. Napokon, u jesen 1999. godine je uspela da dobije vizu što joj je omogućilo da nastavi da se bavi žurnalistikom. U početku je imala samo jedonedeljnu vizu koju je morala da produžava svake sedmice podmićući policiju čajem, kafom i kolačima. To je takođe značilo da nije mogla da napusti zemlju zato što onda ne bi mogla ponovo da se vrati. Kako sama kaže, to je bio paradoks – zarađivala je novac u Srbiji, ali nije mogla da ga

¹³ U skladu sa osnovnim načelima etike u istraživanjima (Israel, Hay, 2006), u radu su korišćeni pseudonimi. Nisu korišćene informacije koje nije bilo neophodno obelodaniti za ovaj rad, a koje bi mogle da otkriju identitete ispitanica. Obe ispitanice su pročitale rad i složile se da se ova verzija rada preda za objavljivanje.

podigne. Zimona je primala platu na svoj nemački račun, a u to vreme nije bilo bankomata u Srbiji.

„Ova zemlja mi je dala mogućnost da zarađujem, ali mi je otežala pristup plati.“

Na promenu njenog boravišnog statusa u Srbiji uticaj su imala dva događaja: pad Miloševićevog režima koji je uticao na kompletnu promenu političkog sistema u Srbiji, i na privatnom planu njen brak sa srpskim državljaninom. Na osnovu braka je dobila boravak i od tada ima privremenu vizu koju obnavlja jednom godišnje.

„Od tog vremena je život u Beogradu za mene kao stranca prijatan ... i zemlja je veoma prijateljski nastrojena prema strancima, to je moje mišljenje.“

Njen suprug joj je u početku pomagao u komunikaciji sa policajcima, a kasnije, kada je naučila srpski, razgovarala je sa njima na srpskom iako, kako kaže, postoje informacije na engleskom i kineskom.

„Oni [policajci] su se šalili: 'Zašto Nemica nije njega pvela u Nemačku? Nemačka bi bila mnogo bolja nego Srbija'.“

U Srbiji je još neko vreme radila kao novinarka, a zatim se fokusirala na pedagoški rad i obrazovanje i trenutno radi nekoliko poslova. Između ostalog, drži i časove nemačkog jezika. U međuvremenu se i doškolovala za rad sa disleksičnom decom završivši onlajn postdiplomske studije. Kako sama kaže, u Srbiji ima priliku da bira svoje poslove i da radi šta želi, što nije mogla u Nemačkoj. Zimona veruje da razlozi postojanja malog broja stranaca u srpskim kompanijama leže u činjenici da su plate male i da je radni moral nizak. Takođe, ona primećuje da je birokratija u Srbiji komplikovana, pogotovo za strance. Njen status kao stranca u Beogradu se popravio tek brakom sa srpskim državljaninom, a ova opcija nije pristupačna niti poželjna svim drugim strancima koji bi da žive i rade u Srbiji.

„Na primer, od septembra 2000. godine, imala sam radnu vizu pošto sam radila kao novinar. Međutim, imala sam radnu vizu zato što sam bila u ministarstvu akreditovana kao novinarka. [Više ne radim kao novinar i] trenutno, pošto radim tri različite stvari, imam „bračnu“ vizu ... pošto sam takođe imala poteškoća kako da sebe registrujem ... Kada se venčaš sa Srbinom [iz ljubavi], onda nemaš nikakve probleme [smeh].“

Zimona je navela primer svoje poznanice Nemice koja se zaljubila u Srbiju i želi da ovde uzgaja organsku hranu, međutim ne može da dobije radnu vizu zato što nije zaposlena niti bračnu pošto nije udata (niti planira da se uda) za Srbina.

„Ona je ovde i dalje ilegalno ... Možeš da dobiješ radnu vizu samo kada si zaposlen, ali ona, šta je ona? Ona je poljoprivrednica. Ona ne zna kako da se registruje kad je poljoprivrednica.“

„Nikada se nisam prijavila za ličnu kartu za strance, zato što sam ‚idiot za birokratiju‘ i to [moj status u Srbiji] funkcionise i dalje preko moje godišnje vize. Imam, pošto sam udata za Srbina, bračnu vizu, godišnju, i znam kako to funkcionise. Jako je jednostavno, svi su ljubazni prema meni. [Ako bih imala] ličnu kartu za strance ne bih morala da idem tamo svake godine i svi mi kažu [u Odeljenju za strance u MUP-u] ‚Zašto to sada ne napravite?‘ ali onda bih morala da prikupim mnoge dokumente i papire koji bi onda morali da se prevode, zatim ... morala bih da obavim medicinski pregled ... to sve mora da se obavi u prva tri meseca pošto moja viza mora još devet meseci da bude važeća. To je bez sumnje izvodljivo, ali... Možda kad izvadim novi pasoš.“

Zimona ne ostvaruje pravo na nemačku penziju pošto nije radila u Nemačkoj 15 godina, koliko je potrebno, niti je uplaćivala doprinos.

„Nikada nisam bila u stalnom radnom odnosu, mogla sam da uplaćujem privatno penziono osiguranje, ali to nisam uradila zbog čega je moj otac govorio ‚ti si glupa‘, mnogi drugi ‚ti si glupa‘, možda jesam glupa, ali mislim, ide se napred ... Mogu sa sigurnošću da radim duže nego moj otac, možda sam se takođe više ‚posrbila‘, manje mogu da projektujem u budućnost. Šta naiđe, naiđe, a ne taj način razmišljanja – oh, oh, kako to možeš sada? Šta će se desiti?“

Britanska državljanka u Beogradu

Florens Elfenbaum je u Britaniji posle gimnazije završila Poslovnu školu (eng. *College for Business Studies*) i posle toga se zaposlila u jugoslovenskoj kompaniji u Londonu. Živela je u Beogradu oko dve i po godine tokom 1980-ih godina kada joj je firma platila da dođe u Jugoslaviju da nauči srpsko-hrvatski. Kada se posle nekoliko meseci vratila u London, promenili su joj opis posla i trebalo je, kako sama kaže, da radi posao svog „nesposobnog kolege“. Pošto je to odbila, dobila je otpremninu.

„Pošto nisam imala ništa pametnije da radim, vratila sam se u Jugoslaviju i srećom našla sam posao u okviru EU delegacije zamenjujući kolegicu na porodiljskom.“

Slično kao i Zimona, u nedostatku posla u svojoj matičnoj zemlji, Florens je došla u Srbiju. Međutim, kada se službenica vratila sa porodiljskog, ona se vratila u Englesku zato što je u to vreme bilo teško za stranca da se zaposli u Jugoslaviji. U Beograd je došla ponovo 2002. da bi se udala za svog sadašnjeg muža koga je upoznala kada je bila ranije u Srbiji. Kada je došla u Srbiju kupila je stan, a zatim se par meseci kasnije i udala. Kako objašnjava, iako je Britancima dozvoljeno da kupuju imovinu u Srbiji (kao što je Srbima dozvoljeno da kupuju imovinu u Britaniji),¹⁴ ona je

¹⁴ Stranac može da kupi stan u Srbiji ukoliko postoji recipročan zakon te zemlje i za srpske državljane (Financial Times, 2013).

zbog toga imala problema u policiji. Službenici nisu znali kako, odnosno kod koga da je prijave. Ne samo da im je bilo neshvatljivo da stranac poseduje vlasnički list već nisu znali ni kod koga da je prijave pošto strancima nije bilo dozvoljeno da se prijave da žive ili borave kod stranaca.

„[2002. godine] otišla sam u lokalnu policijsku stanicu gde je sedeo šarmantni mladić koji nije znao šta da radi. ‘Gde je vlasnik imovine?’ ‘Ja posedujem imovinu.’ ‘Gde je osoba koja treba da se prijavi?’ ‘Ja sam.’ ‘Pa, gde je osoba kod koje ćete da se prijavite?’ ‘Prijaviću se kod sebe.’ ... Vrteli smo se u krug nekoliko puta i onda je shvatio i nije znao šta da radi, zaista. ... I onda me je registrovao da živim sa sobom. Kada sam išla na intervju za moju trajnu vizu, inspektor je imao velikih problema sa tim. Rekao mi je da sam nelegalno registrovana. Slatko sam se nasmešila i rekla: ‘Pa, kod koga bi trebalo da se prijavim?’ I njegov komentar je bio: ‘Pa, kod prijatelja ili komšije’. ‘Ali onda bih’, rekla sam, ‘bila nelegalno registrovana’ [smeh].“

Na početku 2003. godine je počela da radi u britanskoj ambasadi gde je radila nekoliko godina, a zatim je izgubila posao. Posle toga je Florens, kao i Zimona, radila u obrazovanju.

„Načelno, posle tri godine sam izgubila posao zato što je on bio predviđen za žene diplomate koje su želele da rade. Morala sam ponovo da osmislim svoj život da bih mogla da zarađujem. Zato sam postala nastavnica engleskog. Sada sam u penziji.“

Zbog toga je pohađala seminare za nastavnike koje su organizovali Britanski savet (eng. *British Council*) ili izdavačka kuća Univerziteta Kembridž (eng. *Cambridge University Press*) u Beogradu. Sada prima britansku penziju pošto je tamo skoro radila 30 godina.

Florens je dugo vremena imala samo privremenu boravišnu vizu koju je morala da obnavlja svake godine.

„Prijavila sam se posle pet godina braka za [trajnu boravišnu vizu] i, ne, ... izvinite, bila sam odbijena. Čak su odbili i žalbu. ... Ne moraju da ti [u Odeljenju za strance u MUP-u] daju objašnjenje. ... Mislim da je moguće da su me odbili zato što sam u to vreme radila u britanskoj ambasadi. ... Ali nisam imala ništa sa političkom situacijom.“

Kako sama objašnjava, problem kod privremenog boravka je što mora da se obnavlja viza.

„Moraš da zapamtiš da to [obnoviš vizu] uradiš, a u međuvremenu ... se menjaju pravila. I nažalost, nas o tome ne obaveštava naša ambasada. Obično prekasno [saznajemo promene], osim ako te neko brižno ne pozove telefonom da te obavesti unapred, mislim iz [britanske] zajednice [u Beogradu]. Policija pretpostavlja da mi svi čitamo Službeni glasnik. Na srpskom, na ćirilici, naravno i da mi svi možemo da razumemo tu vrstu jezika, koji je, znaš, dovoljno težak i za Srbina da razume. ... 2002. godine mogao si da odeš u policijsku stanicu i ostaneš nedelju dana pre nego što ti

istekne viza, ali su onda pre nekoliko godina odlučili da moraš da odeš najmanje mesec dana ranije, ili će te poslati na sud i kazniti. Znači, bili su redovi i redovi ljudi koji su čekali da vide inspektora koji bi ti rekao da moraš da ideš na sud i onda su bili redovi i redovi ljudi koji su čekali u sudu da plate kaznu.“

U tom periodu stranci su takođe morali da kupe vizu da bi napustili Srbiju.

„Nije koštalo puno, ali znaš, morao si da ideš dole [u Savsku ulicu] u policijsku stanicu, da predaš formular, platiš, predaš račun da si platio novac u banci, predaš pasoš, onda ideš ponovo da pokupiš pasoš. Znaš, imam bolje planove šta ću da radim sa svojim vremenom! srećom, ovo je završeno. ... Završilo se, ne znam, recimo, pre četiri godine, ne mogu tačno da se setim kada. Veoma skoro.“

Tek 2016, Florens se ponovo prijavila za vizu za stalni boravak. Kako sama kaže: „Nije bilo problema, samo uobičajene birokratske stvari“.

Kao i Zimona, ona takođe smatra da je birokratija komplikovana.

„Koliko mnogo različitih dokumenata moraš da pokažeš da bi dobio novi [srpski] pasoš kada ti istekne stari ... kao da je to bio tvoj prvi pasoš! I uvek mi se činilo čudnim što sertifikati ne mogu da budu stariji od šest meseci. Naš izvod iz matične knjige rođenih, na primer, pokazuje samo činjenicu da si rođen, važi do kraja života i u njemu ne piše ništa o braku ili razvodu!“

Pored toga, primećuje da komunikacija sa strancima može biti otežana zato što se u policiji, tačnije u Odeljenju za strance, ne trude da govore engleski zato što „... ako mogu da se izvuku sa srpskim, pričaće srpski“.

Kako objašnjava, kada je prvi put došla u Srbiju, sve informacije u policiji u to vreme su bile na ćirilici. Ona, doduše, nikada nije imala problema u sporazumevanju zato što je već znala srpski.

„Ili povedem muža sa sobom, ili pošaljem muža što vodi pitanju ‚Gde je tvoja žena?’ [smeh]. ‚Ona radi’ [smeh].“

Analiza rezultata

Kako primećuju pojedini autori, iako je ženska migracija uglavnom porodičnog karaktera, mnoge žene se zatim u zemlji destinacije i zapošljavaju (Kofman, Raguram, 2009: 1). Žene, češće nego muškarci, moraju da rade poslove ispod svog obrazovnog nivoa i stručne spreme. Smatra se da je „profesionalna dekvilifikacija“, koja izaziva „osjećaj frustracije i višestruke nelagode, tipična za žensku imigraciju“ (Richter Malabotta, 2002: 376). Uzroci ove pojave su raznovrsni. Sa jedne strane, na tu pojavu utiču neadekvatno i nedovoljno regulisano polje priznavanja kvalifikacija i diploma i propisi zemlje imigracije dok, istovremeno, obrazovane migrantkinje načelno češće pristaju na niže kvalifikovane poslove i manje plate (Richter Malabotta, 2002: 376; Ivković, 2011: 55;

Kofman, Raghuram, 2009: 4-5). Mnoge migrantkinje imaju obaveze oko dece zbog čega ne mogu da pohađaju kurs jezika, nemaju pristup novim društvenim ličnim i profesionalnim mrežama i, ukoliko dugo nisu radile, imaju narušeno samopoštovanje (Kofman, Raghuram, 2009: 6), što im sve, takođe, otežava u ponovnom zaposlenju.

Međutim, „etnografija pojedinačnog“, odnosno narativizovana iskustva ispitanica se ne uklapaju u opšte sheme. Tu treba uzeti u obzir više faktora kao što su nivo obrazovanja, maternji jezik i nemanje potomstva. Pre svega, ispitanice, Zimona Koinka i Florens Elfenbaum, u Srbiji nisu imale problema „zato što su žene“. Obe su se tokom života u Srbiji pre- i dokvalifikovale što im je, kao maternjim govornicama dva svetska jezika, omogućilo da se bave prosvetnim radom.¹⁵ Poznavanje srpskog jezika, brak sa srpskim državljaninom i nediskriminacija u Srbiji omogućila im je zatim i bolju integraciju u srpsko društvo. Sve ovo, u stvari, potvrđuje da zakonski status i poreklo određuju ko može da migrira, ko ima pristup tržištu rada, kome treba dodatna radna dozvola i ko je prinuđen da radi ilegalno (Morokvasic, 2008: 7), odnosno da rasa ili, u ovim slučajevima, nacionalnost imaju uticaja na to „koje žene imaju pristup kojim tipovima posla“ (Kofman, Raghuram, 2009: 1). Istovremeno, ovi primeri pokazuju i da žene migranti nisu „samo“ supruge u zemlji prijema, ni samo „žene“, niti samo „migrantkinje“ već stanovnice Srbije koje imaju prava da rade ovde, poseduju imovinu i sl. i one su neka od tih prava i iskoristile. Sa druge strane, njihova iskustva takođe ukazuju i na probleme koje stranci koji žele da ostanu u Srbiji zbog posla, braka ili iz drugih razloga (mogu da) imaju.

U odlukama ispitanica da se isele iz svojih matičnih društava prepliću se objektivni, pre svega, ekonomski i subjektivni, faktori kao što je ljubav, odnosno sklapanje braka. Dok je slučaj Zimone Koinka primer za radnu migraciju, kojoj je usledilo sklapanje braka sa srpskim državljaninom, dolazak Florens Elfenbaum početkom 2002. u Srbiju je primer „migracija iz ljubavi“ (King, 2002: 99), pošto je subjektivna odluka za preseljenje u Srbiju bila dominantna. Međutim, i Florens se, ubrzo nakon sklapanja braka, zaposlila u Srbiji. Iako obe rade/su radile, one su svoj boravak regulisale preko bračne vize smatrajući da je to jednostavniji način. To vodi sledećem pitanju: Šta se događa sa strancima koji žele da žive i rade u Srbiji, a ne žele ili ne planiraju da se venčaju sa srpskim državljaninom/državljanicom? Na koji način se snalaze stranci koje je privukao život u Srbiji, a koji ne govore srpski? U tom smislu, može se primetiti da su nepoznavanje engleskog, kao *lingua franca* jezika među

¹⁵ I u literaturi je zabeleženo da obrazovane migrantkinje najčešće rade u sektoru obrazovanja, zdravstva i socijalnog rada (Ivković, 2011: 56).

službenicima u Odeljenju za strance u policiji i, zatim, dostupnost informacija i mogućnost davanja saveta strancima povodom regulisanja njihovog boravka u Srbiji, istovremeno pokazatelji neažurnosti države i njenog neprepoznavanja značaja individualnih visokoobrazovanih migracija u Srbiju.

Završna razmatranja

U ovom radu su iz ugla antropologije migracija razmatrani narativi dve strankinje, nemačke i britanske državljanke, koje su izabrale da sa svojim muževima – srpskim državljanima – žive i rade u Beogradu. Na taj način se u radu skreće pažnja na jednu nedovoljno ispitanu temu kao što je visokokvalifikovana i stručna ženska migracija iz razvijenih zemalja, pre svega iz Evropske unije, u Srbiju. Iskustva dve ispitanice pokazuju, sa jedne strane, da je za njih Srbija „atraktivno“ mesto za život, uprkos tome što statistički podaci govori suprotno, odnosno da zemlja nema visoku stopu imigracije stranih državljana. Zatim, iz narativa se dobija uvid u individualne migracije – na koji način se pojedinci, u ovom slučaju dve strankinje iz EU, „snalaze“ u Srbiji. Drugim rečima, narativi pokazuju njihove strategije (up. Bönisch-Brednich, 2002: 64) da svoj „migrantski status“, pre svega, učine legalnim u Srbiji, a zatim i svoj boravak prijatiji. Iskustva Zimone Koinka i Florens Elfenbaum u susretu sa srpskom birokratijom takođe pokazuju i neke od nedoslednosti sistema: Srbija treba da privuče (radne) migrante, ali niko u Odeljenju za strance se ne trudi da priča engleski; zakonske promene o boravišnom statusu stranaca su na ćirilici; službenici nisu upućeni u mogućnost da stranci kupe nekretnine u Srbiji. Međutim, ispitanice ističu da su više birokratskih i tehničkih problema imale kada su se preselile u Srbiju krajem 1990-ih, odnosno početkom i sredinom 2000. godina, tačnije pre donošenja novih zakonskih procedura na osnovu čega bi se mogli naslutiti neki pozitivni efekti evropeizacije migracionih politika, bar u slučaju stranaca koji su venčani sa srpskim državljaninom/državljanom.

Iako se rad zasniva na idejama Lile Abu-Lugod o „etnografiji pojedinačnog“, zasigurno bi bilo relevantno uraditi i istraživanja sa većim ili drugačijim uzorkom ispitanika – ne radi dobijanja preciznijih podataka, već radi produblјivanja slike o problemima ili pak prednostima u vezi sa institucionalnom okvirom kada su u pitanju međunarodne migracije u Srbiji, što bi povratno imalo značaja za dalje unapređivanje migracionih strategija. Konkretnije, kakva su iskustva stranaca iz EU ili drugih razvijenih zemalja koji su venčani sa srpskim državlјankama? Zatim, dok su ispitanice regulisale svoj boravak po osnovu braka sa srpskim državlјanima, koji su im u prvo vreme pomagali u snalaženju sa zakonskim procedurama, ostaje otvoreno pitanje kako stranci koji žele da

žive u Srbiji (a nemaju u trenutku dolaska rešeno zaposlenje niti ostvaruju boravak preko braka sa srpskim državljaninom/državljanicom) regulišu svoj status, odnosno koliko (birokratskih) poteškoća imaju u tom procesu? Povrh toga, neophodno je nastaviti dalja antropološka istraživanja stranih radnika i migranata, kako visokokvalifikovanih tako i nisko- i nekvalifikovanih s obzirom da o tome nije puno pisano u domaćoj literaturi (Antonijević et al., 2013; Blagojević, 2008).

Dok se u literaturi tvrdi da je potrebno da Srbija ima dovoljan ekonomsko-politički potencijal da bi mogla da „privuče“ radno sposobne, posebno mlade, migrante iz inostranstva, čini se da je još potrebnije promeniti institucionalni pristup pitanju međunarodne migracije kod nas: za početak da se uvidi važnost individualnih (radnih) migracija u Srbiju na mikro nivou, pogotovo u svetlu evrointegracija zemlje i moguće imigracije EU državljana. Naime, važnost visokokvalifikovanih i stručnih individualnih migracija je velika – upravo zato što pojedinci biraju da dođu, rade i ostanu u Srbiji i na taj način smanje opterećenost radnog kontingenta, poboljšaju sektor za koji u zemlji ne postoji kvalifikovani kadar i/ili da koriste svoje penzije na koje su ostvarili pravo u nekim drugim zemljama.

Izrazi zahvalnosti

Srdačno zahvaljujem mojim ispitanicama što su sa mnom podelile svoja iskustva o životu i radu u Srbiji i što su me naučile da, uprkos svim nedoslednostima sistema, život u Srbiji može da bude lep, čak lepši, nego u zemljama EU.

Ovaj članak je nastao kao rezultat rada na projektu finansiranom od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije – *Identitetske politike Evropske unije: Prilagodavanje i primena u Republici Srbiji*.

Literatura

- ABU-LUGHOD, L. (1991). Writing Against Culture. In H. Moore & T. Sanders (eds.), *Anthropology in Theory: Issues in Epistemology* (p. 466–479). Malden, MA: Blackwell.
- ANTONIJEVIĆ, D. (2013). *Stranac ovde, stranac tamo. Antropološko istraživanje kulturnog identiteta gastarbajtera*. Beograd: Srpski genealoški centar i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta.
- ANTONIJEVIĆ, D., KRSTIĆ, M. & BANIĆ-GRUBIŠIĆ, A. (2013). Conditions of Labour Migrants in the Republic of Serbia: Preliminary Perspective. *Etnoantropološki problemi* 8(2): 385–402.
- B92 (2011). Odliv mozгова prestaće čim svi odu, 23.03.2011 (elektronski izvor). Beograd: B92.
http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2011&mm=03&dd=23&nav_id=501174

- BANIĆ GRUBIŠIĆ, A. (2013). *Romski Hip hop u Srbiji: muzika i konstrukcija manjinskog identiteta*. Beograd: Srpski genealoški centar i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta.
- BLAGOJEVIĆ, G. (2008). Recent Turkish Migrants in Serbia and the Role of the Serbian-Turkish Friendship Association. *Bulletin of the Institute of Ethnography* 56 (2): 149–157.
- BLAGOJEVIĆ, G. (2011). Kinezi baptisti: primer dvostruke manjine u Srbiji danas. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 59(1): 97–114.
- BLAGOJEVIĆ, G. (2014a). The Influence of Migrations on the Ethnic/National and Religious Identities: the Case of the Evangelical Methodist Church in Banat. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 62(2): 67–80.
- BLAGOJEVIĆ, G. (2014b). Udruženje srpsko-grčkog prijateljstva „Kantakuzina“ iz Smedereva: program, ideje i strategije. *Etnološko-antropološke sveske* 24: 13–23.
- BOBIĆ, M. (2013). Imigracija u Srbiji: Stanje i perspektive, tolerancija i integracija. *Demografija* 10: 99–115.
- BOBIĆ M., VESKOVIĆ ANĐELKOVIĆ, M. & KOKOTOVIĆ KANAZIR, V. (2016). *Study on External and Internal Migration of Serbia's Citizens with Particular Focus on Youth*. Belgrade: International Organization for Migration.
- BÖNISCH-BREDNICH, B. (2002). Migration and Narration. *Folklore* 20: 64–77.
- BRETTELL, C. B. & HOLLIFIELD, J. F. (2015). Introduction. In C.B. Brettell and J.F. Hollified (eds.), *Migration Theory. Talking Across Disciplines* (p. 1–36). London and New York: Routledge.
- BRUJIĆ, M. (2015). „Tako blizu, a tako daleko“: kulturne predstave o evrointegracijama Srbije među iseljenicima u Ljubljani. *Etnološko-antropološke sveske* 25(14): 7–28.
- BWI (2013). BWI Konekt (Povezivanje). Vodič za radnike migrante u jugoistočnoj Evropi (elektronski izvor). Geneva: BWI (Building and Wood Worker's International). http://www.bwint.org/pdfs/BWI_Guide_SE.pdf
- ČAPO ŽMEGAČ, J. (2008). Parochial Transnationals: Being of Croatian Descent in Germany. In E. Marushiakova (ed.), *Dynamics of National Identity and Transnational Identities in the Process of European Integration* (p. 323–338). Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- ČVOROVIĆ, J. (2004). *Gypsy Narratives: From Poverty to Culture*. Belgrade: Serbian Academy of Science and Arts, Ethnographic Institute.
- ĐURIĆ-MILOVANOVIĆ, A. (2010). Conservative Neo-Protestants: Romanian Nazarenes in Serbia. *Religion in Eastern Europe* 30(3): 34–42.
- FINANCIAL TIMES (2013). Serbia Property: Belgrade's Housing Market Plays Catch-Up. 22.11.2013 (electronic resource). London: Financial Times. <https://www.ft.com/content/498f118a-4d22-11e3-9f40-00144feabdc0>

- FONER, N. (1999). Anthropology and the Study of Immigration. *American Behavioral Scientist* 42(9): 1268–1270.
- GREČIĆ, V. (2002). The Role of Migrant Professionals in the Process of Transition in Yugoslavia. *Međunarodni problemi* 54(3): 253–271.
- HUDDLESTON, T. (2012). *Serbia. A MIPEX Assessment*. Brussels: Migration Policy Group.
- IVKOVIĆ, M. (2011). Internacionalne migracije medicinskih sestara-globalni trendovi. *Zbornik radova Geografskog instituta „Jovan Cvijić“ SANU* 61(2): 53–68.
- ISRAEL, M. & HAY, I. (2006). *Research Ethics for Social Scientists. Between ethical conduct and regulatory compliance*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- KICINGER, A. (2009). Labour Migration Policies in Western Balkan countries – Overview and Analysis. In M. Kupiszewski (ed.), *Labour Migration Patterns, Policies and Migration Propensity in the Western Balkans* (p. 73–101). Budapest: International Organization for Migration (IOM) and Regional Mission for Central and South-Eastern Europe.
- KING, R. (2002). Towards a New Map of European Migration. *International Journal of Population Geography* 8(2): 89–106.
- KOFMAN, E. & RAGHURAM, P. (2009). Skilled Female Labour Migration. Focus Migration. Policy Brief 13 (electronic resource). Hamburg: Hamburg Institute of International Economics (HWWI).
http://focus-migration.hwwi.de/typo3_upload/groups/3/focus_Migration_Publikationen/Kurzdosiers/PB_13_skilled_fem_1_m.pdf
- KOSER, K. (2007). *International Migration. A Very Short Introduction*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- KREL, A. (2014). *Mi smo Nemci. Etnički identitet pripadnika nemačke nacionalne manjine u Vojvodini na početku 21. veka*. Beograd: Etnografski institut SANU.
- MAJNHOF, U. H. & TRIANDAFILIDU, A. (2008). Transkulturalna Evropa: uvod u kulturnu politiku u Evropi koja se menja. U U. H. Majnhof, A. Triandafilidu (ur.) *Transkulturalna Evropa* (str. 7–35). Beograd: Clío.
- MASSEY, D. S., ARANGO, J., HUGO, G., KOUAOUCI, A., PELLEGRINO, A. & TAYLOR, E. T. (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review* 19(3): 431–46.
- MEĐUNARODNA ORGANIZACIJA ZA MIGRACIJE (2012). *Osnovi upravljanja migracijama u Republici Srbiji* (elektronski izvor). Beograd: Međunarodna organizacija za migracije - Misija u Srbiji.
http://www.kirs.gov.rs/docs/migracije/Osnovi_upravljanja_migracijama_u_Republici_Srbiji.pdf

- MILUTINOVIĆ, S. (2005). Kineski transnacionalni preduzetnici u Budimpešti i Beogradu: u potrazi za tržištima tranzicionih ekonomija. *Sociologija* 47(2): 143–160.
- MINISTARSTVO VERA I DIJASPORE (2011). *Strategija očuvanja i jačanja odnosa matične države i dijaspore matične države i Srba u regionu* (elektronski izvor). Beograd: Ministarstvo vera i dijaspore. http://dijaspورا.gov.rs/wp-content/uploads/2012/12/strategija_mvd2011.pdf
- MITROVIC, O. (2015). Mass Influx of the Syrian Asylum Seekers and the European Asylum Crisis: Dealing with the Emerging Challenges in Serbia. *Mind the Gap: Bridging Research and Policy Development in European Integration of the Balkans Regional Open Society Foundations Alumni Conference*. Belgrade Open School or the Scholarships: Open Society Foundations, 1–10.
- MOROKVASIC, M. (2008). Crossing Borders and Shifting Boundaries of Belonging in Post-Wall Europe (electronic resource). http://lastradainternational.org/lsidocs/MMorokvasic_Crossingbordersandshiftingboundaries.pdf
- MOROKVAŠIĆ, M. (2010). Feminizacija migracija? *Stanovništvo* 48(2): 25–52.
- NEDELJKOVIĆ, S. (2013). *Antropolog(ija) u SAD. Proučavanje odnosa moći, etniciteta, turizma i potrošnje iz ugla privremenog imigranta*. Beograd: Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- NIKITOVIĆ, V. (2009). Srbija kao imigraciona zemlja – očekivana budućnost? *Stanovništvo* 47(2): 31–52.
- PAVLOV, T., GREČIĆ, V. & PETRONIJEVIĆ, V. (2008). *Migration and Development, Creating Regional Labour Market and Labour Migrants Circulation as Response to Regional Market Demands. Serbia*. Belgrade: Grupa 484.
- POLETI, D. (2013). Savremene radne migracije u evropskom kontekstu – ekonomski i politički aspekti. *Sociologija* 55(2): 333–348.
- RICHTER MALABOTTA, M. (2002). Feminizacija migracijskih tokova i aspekti integracije na području Trsta i Regije Furlanija – Julijska krajina. *Migracijske i etničke teme* 18(4): 365–381.
- RZS (2012). *Nacionalna pripadnost, podaci po opštinama i gradovima*. Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji, knj. 1. Beograd: Republički zavod za statistiku.
- SEKULOVSKA-GABER, B. (2011-2012). Influence of Migration on the European Labour Market. *Crossroads. The Macedonian Foreign Policy Journal* 3(1): 103–113.
- SIKIMIĆ, B. (ur.). (2004). *Skrivene manjine na Balkanu*. Beograd. Balkanološki institut SANU.

- SIKIMIĆ, B. (2012). Romanians in the Serbian Banat: Imagining Romania and the West. In P. Hristov (ed.) *Migration and Identity. Historical, Cultural and Linguistic Dimensions of Mobility in the Balkans* (p. 232–245). Sofia: Bulgarian Academy of Sciences, Paradigma.
- SLUŽBENI GLASNIK RS (2008). Zakon o strancima. *Službeni glasnik* 97/2008 (elektronski izvor).
http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_strancima.html
- SLUŽBENI GLASNIK RS (2012) Zakon o upravljanju migracijama. *Službeni glasnik* 107–12 (elektronski izvor).
<http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/zakoni/2012/3118-12Lat.pdf>
- SLUŽBENI GLASNIK RS (2014). Zakon o zapošljavanju stranaca. *Službeni glasnik* 128/2014. (elektronski izvor).
http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zaposljavanju_stranaca.html
- STANOVČIĆ, V. (ur.). (2008). *Položaj nacionalnih manjina u Srbiji*. Zbornik radova sa naučnog skupa održanog 24-26. novembra 2005. Beograd: SANU.
- STOJIC MITROVIĆ, M. (2016). *Azil i neregularne migracije u Srbiji na početku XXI veka: kulturne paradigme*. Doktorska disertacija. Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju, Univerzitet u Beogradu.
- SWING, L. W. (2011-2012). Humane and Well Managed Migration Benefits All. *Crossroads. The Macedonian Foreign Policy Journal* 3(1): 5–9.
- VEČERNJE NOVOSTI (2015). Odliv mozgova: nezaposlenost i nesigurnost, glavni razlozi odlaska mladih iz Srbije (elektronski izvor), 25.5.2015. Beograd: Večernje novosti.
<http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:549798-Nezaposlenost-i-nesigurnost-glavni-razlozi-odlaska-mladih-iz-Srbije>
- VLADA REPUBLIKE SRBIJE (1999). Strategija za upravljanje migracijama. *Službeni glasnik RS* 55(05) i 71(05)-ispravka, 101(07) i 65(08).
- VLADA REPUBLIKE SRBIJE (2015). *Migracioni profil Republike Srbije za 2014. godinu* (elektronski izvor). Beograd: Vlada Republike Srbije.
<http://www.kirs.gov.rs/docs/migracije/migracioni%20profil%202014.pdf>
- ZUNUNI, Z. & JOVCHESKA, S. (2011-2012). Population Migration – A Never-Ending Process – *Crossroads. The Macedonian Foreign Policy Journal* 3(1): 115–126.
- ŽIKIĆ, B. (2013). *Slike u izlogu. Kulturne predstave o Evropskoj uniji kao sredstvo opisivanja paralelne stvarnosti stanju u Srbiji 1991-2011*. Beograd: Srpski genealoški centar i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta.

Marija Brujić*

**“When You Marry a Serb, then You Do Not Have Any Problems”.
Foreigners in Serbia – Introduction to Anthropological Analysis**

S u m m a r y

Although according to some scholars, Serbia does not have great immigration potential, there is more and more research within social science's framework about immigrants in Serbia. However, the majority of these papers focus on current “migration crisis” and, in relation to this, asylum seekers and irregular migrants. Therefore, this paper has had manifold aims. Firstly, the paper has drawn attention to the anthropological study of foreigners who live and work in Serbia. Secondly, it has revealed some of the problems they had been confronted with in reality. Within this framework, the focus was on highly qualified female foreigners from the EU countries who came for love or/and work which is a topic that does not occupy a prominent place in anthropological research in Serbia. However, with regard to the EU-integration of Serbia and Europeanization of migratory policies, the research of personal experiences of foreigners living in Serbia could signify the gaps in migrants' integration policy and in the adaptation of migration strategies. Thus, in this research were used in-depth semi-structured interviews conducted in 2016 in Belgrade as a method of collecting data and the “bottom-up” approach. As a result, in this paper were analyzed narratives of a German and a British woman about their everyday experiences connected with their residing and working status. Their narratives showed their struggle with Serbian bureaucracy and related to this, how they legalized their “migratory status”. Furthermore, in the analysis of the micro context the term “ethnography of particular” was used, an approach developed by Lila Abu-Lughod in order to, on the one hand, avoid generalization and, on the other, to focus on individual life histories, which is an approach usually used in socio-anthropological studies. In particular, the paper stresses the relevance of individual strategies used for regulation of residence of foreigners in Serbia. Both British and German woman are married to Serbs, have no children, speak ~~The~~ Serbian language, socialize mainly with the Serbs and live and work in Belgrade. While German woman came during Milošević's regime in 1999, the British woman came in 2002. Although they did not suffer from “professional deskilling”, which is typical for female migration in general, they both had to prequalify in order to find a job in Serbia. However, they both found it was easier to regulate their residence status through family, not working, visa, especially before new legal documents concerning foreigners' status were introduced. For instance, the most important legal document adopted as part of EU-integration process are Law on Foreigners (2008), Law on Migration Management (2012) and Law on Employment and Work of Foreign Citizens (2014). Foreigners living in Serbia represent the important group as many of them either work or use their pensions in Serbia. Therefore, having in mind the importance of Europeanization of migratory strategies in Serbia within Europeanization of Serbia and EU-integration process

* Institute of Ethnology and Anthropology of the Faculty of Philosophy, University of Belgrade, Belgrade (Serbia); e-mail: marija.brujic@f.bg.ac.rs

in general and possible migration of EU nationals to Serbia, this paper discussed the importance of individual (working) migration to Serbia on a micro level.

Keywords: *foreigners, highly qualified migration, anthropology, Serbia, Europeanization of migratory policies*